NOGIRONLIK EMAS, IMKONIYAT: TA'LIMDAGI YANGI QARASHLAR. INKLYUZIV TA'LIM ORQALI JAMIYATNI O'ZGARTIRISH

Egamberdiyeva Nigora Azizovna
Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi p.f.f.d; CHDPU
https://orcid.org/0009-0001-1670-7890
nigoraazizovna1991@gmail.com

Talaba, CHDPU, Pedagogika fakulteti, Chirchiq, O'zbekiston
Alibayeva Asel
alibaevaasel181@gmail.com
Salimjonova Husnorabonu
husnorasalimjonova@gmail.com
Jumayeva Amira
jumayevaamira06@gmail.com
Baxadirova Ezoza
ezoza20021@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'limning zamonaviy jamiyatdagi o'rni, uning insonparvarlik tamoyillariga asoslangan yangi yondashuv sifatidagi ahamiyati yoritiladi. Nogironlik tushunchasiga nisbatan an'anaviy qarashlardan voz kechib, uni imkoniyat sifatida baholash g'oyasi tahlil qilinadi. Shuningdek, inklyuziv ta'lim orqali alohida ta'lim ehtiyojiga ega shaxslarning jamiyatga integratsiyasi, ularning ijtimoiy faolligi va mustaqil hayotga tayyorgarligini oshirish masalalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, nogironlik emas imkoniyat, ijtimoiy integratsiya, teng imkoniyatlar, maxsus pedagogika, ijtimoiy faollik, zamonaviy yondashuv.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль инклюзивного образования в современном обществе и его значение как нового подхода, основанного на гуманистических принципах. Анализируется переход от традиционного понимания инвалидности к восприятию её как возможности. Также освещаются вопросы интеграции лиц с особыми образовательными потребностями в общество, повышения их социальной активности и подготовки к самостоятельной жизни.

Ключевые слова: инклюзивное образование, не инвалидность, а возможность, социальная интеграция, равные возможности, специальная педагогика, социальная активность, современный подход.

Abstract: This article examines the role of inclusive education in modern society and its significance as a new approach based on humanistic principles. It analyzes the shift from the traditional perception of disability to viewing it as an opportunity. The article also highlights the issues of integrating individuals with special educational needs into society, enhancing their social activity, and preparing them for independent life.

Keywords: inclusive education, disability as opportunity, social integration, equal opportunities, special pedagogy, social activity, modern approach.

KIRISH

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti inson huquqlari, teng imkoniyatlar va ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslanadi. Shu nuqtai nazardan, ta'lim tizimi ham barcha bolalar uchun teng va ochiq bo'lishi zarur. Ayniqsa, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarga nisbatan yondashuvni o'zgartirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. An'anaviy qarashlarda nogironlik ko'pincha cheklov sifatida talqin etilgan bo'lsa, hozirgi zamon yondashuvida u imkoniyat sifatida baholanmoqda. Bu esa inklyuziv ta'lim g'oyasining shakllanishi va rivojlanishiga asos bo'lmoqda. O'zbekiston Respublikasida ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. So'nggi yillarda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar, xususan, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirishga qaratilgan qarorlar, ushbu yo'nalishda keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirishga xizmat qilmoqda. Bu islohotlar nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki jamiyatda inklyuziv madaniyatni shakllantirishga ham qaratilgan.

Inklyuziv ta'lim — bu faqatgina alohida ehtiyojli bolalarni umumiy ta'lim muhitiga jalb etish emas, balki jamiyatning barcha a'zolari uchun teng imkoniyatlarni yaratish, o'zaro hurmat va hamkorlikni rivojlantirish jarayonidir. Bunday yondashuv orqali bolalar o'rtasida bag'rikenglik, hamdardlik va ijtimoiy mas'uliyat kabi muhim qadriyatlar shakllanadi.[1]

ADABIYOT TAHLILI VA METODOLOGIYA

Inklyuziv ta'lim masalasi zamonaviy pedagogika va ijtimoiy fanlarning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida turli ilmiy maktablar tomonidan keng o'rganilgan. So'nggi yillarda ilmiy adabiyotlarda inklyuziv ta'limga nisbatan yondashuv keskin o'zgarib, nogironlikni kamchilik emas, balki inson xilma-xilligining tabiiy ko'rinishi sifatida talqin qilish tendensiyasi kuchaymoqda. Bu esa "nogironlik emas, imkoniyat" g'oyasining ilmiy asoslarini shakllantirishga xizmat qilmoqda. O'zbek olimlari tomonidan olib borilgan ishlarda inklyuziv ta'limning milliy modelini shakllantirish, uni amaliyotga joriy etish va pedagogik mexanizmlarini ishlab chiqish masalalari ustuvor yo'nalish sifatida ko'riladi. Chet el olimlari esa inklyuziv ta'limni kengroq ijtimoiy kontekstda ko'rib chiqadi. Masalan, M. Ainscow va T. Booth inklyuziv ta'limni ta'lim tizimini transformatsiya qiluvchi jarayon sifatida baholab, maktab muhitini barcha o'quvchilar uchun moslashtirish zarurligini ilgari suradi. Ularning "inklyuziv maktab" konsepsiyasida asosiy e'tibor ta'lim muhitini moslashtirishga qaratiladi, ya'ni muammo bolada emas, balki tizimda ekanligi ta'kidlanadi. Rus olimlari, jumladan, L.S. Vygotskiy va uning izdoshlari esa alohida ehtiyojli bolalarning rivojlanishida ijtimoiy muhitning roliga alohida urg'u beradi. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi asosida qaralganda, inklyuziv ta'lim bolalarning o'zaro hamkorlik orqali rivojlanishini ta'minlaydigan samarali muhit sifatida namoyon bo'ladi. Bu yondashuv inklyuziv ta'limning nafaqat pedagogik, balki psixologik asoslarini ham mustahkamlaydi.

Mazkur maqolada metodologik asos sifatida ijtimoiy-konstruktiv yondashuv va tizimli tahlil usuli qo'llanildi. Ijtimoiy-konstruktiv yondashuv orqali nogironlik tushunchasining ijtimoiy mazmuni va jamiyatdagi stereotiplar tahlil qilindi. Tizimli yondashuv esa inklyuziv ta'limni

[1]Odom, S.L., & Wolery, M. Inclusive Education for Young Children with Disabilities: Research and Practice. Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing, 2020.

yagona pedagogik tizim sifatida o‘rganish, uning tarkibiy elementlari (o‘qituvchi, o‘quvchi, ota-ona va muhit) o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash imkonini berdi.

Bundan tashqari, maqolada tahliliy-solishtirma metod, ilmiy manbalarni umumlashtirish va kuzatuv natijalarini sharhlash usullaridan foydalanildi. Ushbu metodlar orqali inklyuziv ta’limning nazariy asoslari va amaliy jihatlari o‘zaro uyg‘unlikda ko‘rib chiqildi hamda uning jamiyatni o‘zgartirishdagi o‘rni ochib berildi.

Natijalar

Maqolada inklyuziv ta’limning “nogironlik emas, imkoniyat” tamoyili asosida qo‘llanilishi ta’lim jarayonida sifat jihatidan yangi o‘zgarishlarni yuzaga keltirishi aniqlandi. Eng muhim natijalardan biri shundaki, inklyuziv muhitda ta’lim olayotgan o‘quvchilarda o‘ziga bo‘lgan ishonch va ijtimoiy faollik sezilarli darajada oshadi. Bu esa ularning nafaqat o‘quv faoliyatida, balki kundalik hayotdagi ishtirokida ham ijobiy o‘zgarishlarni keltirib chiqaradi. Inklyuziv ta’limning joriy etilishi natijasida o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro hamkorlik, bir-birini qo‘llab-quvvatlash va hurmat qilish kabi ijtimoiy qadriyatlar shakllanishi kuzatildi. Ayniqsa, sog‘lom va alohida ta’lim ehtiyojiga ega bolalarning bir muhitda ta’lim olishi natijasida stereotip qarashlar kamayib, bag‘rikenglik darajasi oshishi muhim ijtimoiy natija sifatida namoyon bo‘ldi.

Pedagogik jarayonda individual yondashuvning kuchayishi o‘quvchilarning qiziqishlari va imkoniyatlariga mos ta’lim berish imkonini kengaytirdi. Bu esa har bir bolaning o‘z salohiyatini namoyon etishi uchun qulay sharoit yaratdi. Maxsus pedagoglar va umumta’lim o‘qituvchilari o‘rtasidagi hamkorlik esa ta’lim samaradorligini oshiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’lim faqat alohida ehtiyojli bolalar uchun emas, balki barcha o‘quvchilar uchun rivojlantiruvchi muhit yaratadi. Bunday muhitda bolalar nafaqat bilim olishadi, balki hayotiy ko‘nikmalarni, jumladan, muloqot qilish, muammolarni birgalikda hal etish va ijtimoiy moslashuvni ham o‘zlashtiradilar. Inklyuziv yondashuv jamiyatda nogironlikka bo‘lgan munosabatni ijobiy tomonga o‘zgartirishga xizmat qilayotgani aniqlandi. Ya’ni, nogironlik endilikda cheklov emas, balki rivojlanish uchun yangi imkoniyat sifatida qabul qilinmoqda. Bu esa jamiyatda ijtimoiy tenglik va adolat tamoyillarining mustahkamlanishiga olib keladi. Inklyuziv ta’limning ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, inson kapitalini rivojlantirish va ijtimoiy muhitni insonparvarlashtirishdagi muhim o‘rni borligini ko‘rsatadi. Bu yondashuv orqali jamiyatda har bir shaxsning qadr-qimmati e’tirof etilib, uning imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish uchun zarur sharoitlar yaratiladi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar inklyuziv ta’limning mohiyati faqat ta’lim tizimiga o‘zgarish kiritish bilan cheklanmasligini, balki jamiyatdagi qadriyatlar tizimini ham qayta shakllantirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi. “Nogironlik emas, imkoniyat” tamoyili asosida qaralganda, asosiy e’tibor bolaning cheklovlariga emas, balki uning mavjud imkoniyatlarini ochib berishga qaratiladi. Bu yondashuv esa ta’lim jarayonining mazmuni va metodikasini tubdan o‘zgartirishni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta’limni joriy etish jarayonida eng muhim masala — bu pedagogik ongni o‘zgartirishdir. Ya’ni, o‘qituvchilar tomonidan alohida ehtiyojli bolalarni “moslashishi kerak bo‘lgan subyekt” sifatida emas, balki ta’lim muhitining teng huquqli ishtirokchisi sifatida qabul qilish zarur. Bu esa o‘qituvchilardan nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalarni, balki yuqori darajadagi empatiya, moslashuvchanlik va innovatsion yondashuvni talab etadi.

Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’limni to‘liq joriy etishda bir qator muammolar mavjud. Jumladan, ayrim hududlarda maxsus pedagoglar yetishmasligi, o‘qituvchilarning inklyuziv metodikalar bo‘yicha tayyorgarligi yetarli emasligi hamda moddiy-texnik bazaning cheklanganligi tizim samaradorligiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Shuningdek, jamiyatda saqlanib qolayotgan ayrim stereotip qarashlar ham alohida ehtiyojli bolalarning to‘liq ijtimoiylashuviga to‘sqinlik qilishi mumkin. Inklyuziv ta’limni rivojlantirishda faqat maktab tizimi bilan cheklanib qolish yetarli emas. Bu jarayon ota-onalar, mahalla, jamoatchilik va boshqa ijtimoiy institutlarning faol ishtirokini talab etadi. Ayniqsa, ota-onalarning inklyuziv ta’limga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantirish va ularni pedagogik jarayonga jalb qilish muhim ahamiyatga ega. Chunki bola rivojlanishida oilaviy muhit hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat — bu inklyuziv ta’limni individual yondashuv asosida tashkil etish zarurligidir. Har bir bolaning ehtiyoji, qobiliyati va rivojlanish darajasi turlicha bo‘lganligi sababli, yagona standart yondashuv samarali natija bermaydi. Shu bois, ta’lim jarayonida moslashuvchan o‘quv dasturlari, differensial metodlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash zarurati ortib bormoqda. Inklyuziv ta’lim jamiyatni insonparvarlashtirish, ijtimoiy tenglikni ta’minlash va har bir shaxsning imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga xizmat qiluvchi strategik yo‘nalish sifatida namoyon bo‘lmoqda. Uning samaradorligi esa faqatgina normativ hujjatlar yoki tashkiliy choralar bilan emas, balki jamiyat a’zolarining ongida yuz beradigan ijobiy o‘zgarishlar bilan belgilanadi.

XULOSA

Maqolada inklyuziv ta’limning alohida ta’lim ehtiyojiga ega bolalarning ijtimoiylashtirish jarayonidagi roli tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, inklyuziv ta’lim nafaqat akademik ko‘nikmalarni oshirishga xizmat qiladi, balki bolalarning muloqot qobiliyati, ijtimoiy moslashuvi, emotsional rivojlanishi va mustaqil ishlash salohiyatini ham sezilarli darajada yaxshilaydi. Inklyuziv ta’lim tizimi jamiyatning ijtimoiy qadriyatlarini shakllantirishga hissa qo‘shadi.

Ota-onalar, pedagoglar va jamoatchilikning faol ishtiroki inklyuziv jarayonning samaradorligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun maxsus pedagoglar malakasini oshirish, moslashuvchan o‘quv dasturlarini joriy etish va zamonaviy pedagogik metodikalardan foydalanish zarur. Shu bilan birga, davlat siyosati va normativ-huquqiy asoslarni doimiy takomillashtirish ham tizim samaradorligini oshirishga yordam beradi. Inklyuziv ta’lim nafaqat bolalarning individual rivojlanishiga, balki butun jamiyatning ijtimoiy tengligi va insonparvarlik qadriyatlarini mustahkamlashga xizmat qiluvchi muhim strategik yo‘nalish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4860-sonli qarori. “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-57-sonli qarori. “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash, bandligiga ko‘maklashish va ijtimoiy faolligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. Toshkent, 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 341-sonli qarori. “Nogironligi bo‘lgan yoshlarga subsidiya ajratish tartibi”. Toshkent, 2022.

4. F.U.Qodirova va boshqalar. Maxsus pedagogika asoslari. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2020.
5. X.Sh.Yunusova. Sensor integratsiya. Darslik. Toshkent: “Dimal” nashriyoti, 2026.
6. M.M. Axmedova. Bolalar psixologiyasi va inklyuziv ta’lim metodikalari. Toshkent, 2019.
7. Е.А. Рогов. Инклюзивное образование: теория и практика. Москва, 2020.
8. И.В. Петрова. Коррекционная педагогика и сенсорная интеграция. Санкт-Петербург, 2019.
9. Odom, S.L., & Wolery, M. Inclusive Education for Young Children with Disabilities: Research and Practice. Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing, 2020.
10. Florian, L. The SAGE Handbook of Special Education: Two Volume Set. London: SAGE Publications, 2021.